

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Doktori Iskola

Vető Orsolya Lia

A MOZDULAT MEMÓRIÁJA

Adalékok a kortárs gesztusalapú festészet értelmezéséhez

DLA-értekezés tézisei

Témavezető: Prof. Somody Péter DLA, habil., egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

2023

A festészet játéktere szinte konfliktuszónává vált, melyben nyomot hagyni kvázi stratégikus döntés. Mintha a festészeti gesztus elvesztette volna – talán kezdetektől fogva illuzórikus – ártatlanságát és egyre inkább egy saját, kultúrpolitikai szálakkal is sűrűn átszőtt múltjából származó képzettársításokat hordozó entitásként tekintenénk rá. A táblakép hagyományos eszköztárából önálló motívumként lépett elő.¹

Disszertációm célja a kortárs gesztusalapú festészet közeli vizsgálata, ezen belül is az autonómmá váló festészeti gesztus ideológiai terheltségének és eredetének kutatása, visszanyúlva a romantika történeti korszakáig és annak szellemiségéhez. A fejezetenként kibontakozó nézőpontváltásokkal egy olyan gondolati bázist igyekeztem létrehozni, mely adalékokat biztosíthat egy, a matéria önaktivitását hangsúlyozó megközelítési módhoz. A dolgozat fókuszának oszcillálása azért is fontos számomra, mert a középpontba állított festői nyom természetének is immanens része a változékonyság és a fluiditás.

Elsőként szükségesnek éreztem a szóban forgó médium, a festészet jelenkori helyzetét és expanzív természetét tanulmányozni. Ugyanis, ha körülnézünk, egyfajta új anyagiság jegyében a festék és az azzal rokonítható-keresztezhető anyagok és virtuális szurrogátumok – legyen az kerámia, textil, digitális grafika vagy gyakorlatilag bármi más – módszeres, festészeti igényű gyarmatosításának lehetünk szemtanúi. Felsejlik egy törekvés az alkotói folyamatban részt vevő komponensek – köztük a festészeti gesztusok – paramétereinek mindinkább kiterjedt manipulálására. Így a bevezető sorokat – a dolgozat második fejezetében – a festészet kiterjesztett értelmezésének fejtegetése követi. Ehhez Mark Titmarsh képzőművész és teoretikus 2017-ben megjelent *Expanded Painting – Ontological Aesthetics and the Essence of Colour* című kötetét hívom segítségül, melyben a szerző a festészet társdiszciplínákkal összefonódó kortárs jelenségéről elmélkedik. Úgy fogalmaz, hogy ma a festészet egy olyan hibrid létezőként képzelhető el, amely az élő és a halottat, a kortársat és az emlékezetbe foglaltat egyaránt magában hordozza, illetve egyszerre tud ötvöződni a kézművesség és az elektronika eszközeivel, vagy akár térbeli tárgyakkal, performatív elemekkel és teoretikus szövegekkel is.² Úgy gondolom, hogy az interpretáció lehetőségeit új fénybe helyezi, ha a festészet „médiumunspecifikus” felfogása szerint gondolkodunk, azaz: figyelembe vesszük a festőiség – egyébként meglehetősen nehezen

¹ A témavázalt több bekezdésében egy korábbi publikációmra támaszkodtam:

VETŐ Orsolya Lia: Festészeti szövektan. A festészeti gesztus biológija. *Új Művészet – Az absztrakció új lehetőségei* című elméleti melléklet. 2021. 6. szám. 6–11.

² TITMARSH, Mark: *Expanded Painting. Ontological Aesthetics and the Essence of Colour*. Bloomsbury Academic, London, 2017. 2.

körülírható – jelenségének a táblakép hagyományos formáin kívül eső felbukkanásait is.³ Dolgozatom súlypontja ezen belül arra a részterületre esik, ahol maga a festészeti gesztus kerül középpontba, illetve – konceptuálisan, performatív módon vagy a műfaji kereteken túlmutató térbeli megoldásokon keresztül – kiterjesztésre.

A harmadik fejezetben három teoretikus útvonal mentén haladva gyűjtök további szempontokat az anyagközpontú műbefogadás lehetőségeinek feltérképezéséhez. Először az újromantikus tendenciákat tekintem át, mint a képmező referenciáit átítató, az absztrakt képelemeket is sajátos narrativitással felruházó jelenségeket, említve többek között a politikai és kulturális szférák egymást inspiráló átrendeződéseit holisztikus egységben elemző metamodernizmust,⁴ az alternatív valóságok védelmező erejében bizakodó eszképzizmust vagy az érzelmek új, kiemelt státuszát kimutató emo-romantikus fordulatot⁵. Ezután a matéria és a szubjektum festészeti gesztusban manifesztálódó kapcsolódását elemezem, miközben a képfelszín organikus, élő kvalitásának megragadhatóságát keresem. Végül a nyomhagyásban részt vevő anyagok egzakt jelentésrétegeket felfaló formátlanságával⁶ és azok alkímiával párhuzamba állítható átlényegülésével⁷ foglalkozom.

A negyedik fejezetben egy dekonstruált kronológián keresztül fejtem vissza a festészeti gesztus rugalmas alakváltoztatásainak paradigmaticus pillanatait a jelenkortól a romantika esztétikai észrevételeiig, hogy feltárjam a nyomhagyás elemi vágyát őrző, ugyanakkor konceptuális megfontolások mentén formálódó, festészettörténeti rétegeket hiperhivatkozásokként összekötő képfelületeken megjelenő hibriditás kortárs jelenségét. Ennek példákkal alátámasztott bemutatásához nagyrészt azok közül a képzőművészek közül válogatok, akik 2019 nyarán részt vettek a *Frozen Gesture* című kiállításon a Kunst Museum Winterthurban, mely a kutatásomhoz talán legközvetlenebbül kapcsolódó kortárs kiállítás volt. Kurátora, Konrad Bitterli a katalógus előszavában a következő mondattal foglalja össze a jelenkor alkotóinak festészeti gesztushoz fűződő ambivalens viszonyát. „A művész kézjegyét már nem tekinthetjük intuitívnek vagy tisztán expresszívnek, reflexió nélkül; a

³ GRAW, Isabelle: The Value of Painting: Notes on Unspecificity, Indexicality, and Highly Valuable Quasi-Persons. In: Uő. – BIRNBAUM, Daniel – HIRSCH, Nikolaus (eds.): *Thinking through Painting. Reflexivity and Agency Beyond the Canvas*. Sternberg Press, Potsdam, 2014. 45–48.

⁴ VERMEULEN, Timotheus – AKKER, Robin van den: Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*. Vol. 2. 2010. 1–13.

⁵ NOVOTNÝ, Michal: The Emo-Romantic Turn. *Mousse Magazine*. 2018.

<http://moussemagazine.it/emo-romantic-turn-michal-novotny-2018> (letöltés: 2023.03.31.)

⁶ BOIS, Yve-Alain – KRAUSS, Rosalind E.: *Formless: A User's Guide*. Zone Books, New York, 1997.

⁷ ELKINS, James: *What Painting Is. How to Think About Oil Painting, Using the Language of Alchemy*. Routledge, New York, London, 2005.

kortárs művészetet az jellemzi, hogy a festészeti gesztus mindig akaratlagosan van ott, mutálódva, parodizált formában, idézetként, ironikusan megtörve, analizálva vagy legalábbis egy konceptuális távolságtartást bevetve.”⁸

Az ötödik fejezet egyszerre függelék és szintézis. Kitekintés az általam kijelölt időbeli periódusból, hiszen – többek között Nicola Suthor művészettörténész kutatásait alapul véve⁹ – a bravura barokk fogalmát használva építem tovább addigi gondolatmenetemet, ugyanakkor ez a szövegrész összegzi kutatásom tanulságainak valamennyi aspektusát: David Reed művei kapcsán elmélkedve jutok el a számomra a festészet lényegét jelentő szenzuális tartományig. Mindezt egy rövid befejező szakasz zárja.

Bár az érzékiség fogalmi megközelítése egy ellentmondásokkal teli törekvés, reményeim szerint a dolgozatban felvázolt elméleti keretrendszer mégis képes komplex képet nyújtani a festészeti gesztus olykor citátumként, máskor sodródó masszaként, tekergő élőlényként, kváziszemélyként, bravúrként vagy ornamentikaként megmutatkozó, a definíciók szorításából kicsúszó entitásáról.

Dolgozatom gondolati irányainak meghatározását egy olyan igény is táplálta, hogy a szövegen keresztül – a személyes nézőpont érvényesülésén túl – az általános értelemben vett alkotó, a festészetet elsősorban gyakorlati tevékenységként értelmező művész speciális hangja is megszólaljon. Esetemben egyfajta kísérlet tárgyát képezte, hogy hogyan hasznosítható a disszertációírás folyamatában a képzőművészet intuitív, megérezésszerű mozzanatokra épülő működésmódja. Képes-e bekapcsolni a képzőművészet hatásmechanizmusait egy-egy szavakkal körülírt jelenség? Az elvont vizuális tartományok megközelítéséhez szükségszerűnek tűnt a képzet- és érzettársításokon alapuló hasonlatok, leírások gyakori szerepeltetése. Mindez azt a célt szolgálja, hogy a lineárisan vezetett gondolati szál végigkövetése során az olvasó egy-egy kissé elburjánzott bekezdés erejéig felidézze azt a – jó értelemben vett – szertelenséget, ami az alkotói és a befogadói folyamatokat egyaránt vonzóvá teszi.

Az itt összegyűjtött adalékok a kortárs gesztusalapú festészet értelmezéséhez tehát egy olyan útvonalat jelölnek ki, mely a művészet autonómiáját képviselve annak érzéki karakterét helyezi előtérbe, és melyben a történeti, konceptuális és egyéb olvasatok ennek alárendelve jelennek meg.

⁸ BITTERLI, Konrad: Gestures: The Basics of Painting. In: Uő. – KOST, Lynn – LUTZ, Andrea (eds.): *Frozen Gesture* (exh. cat.). Kunstmuseum Winterthur, Hirmer Verlag GmbH, München, 2019. 9.

⁹ SUTHOR, Nicola: Introduction. In: Uő.: *Bravura. Virtuosity and Ambition in Early Modern European Painting*. Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2021. 6–11.

Összegezve, disszertáciomban a fent ismertetett fejezetek sorrendjét követve az alábbi gondolatok körvonalazódtak főbb állításokként:

1. A gesztusalapú festészet interpretációja során az anyag élőlényzerű tulajdonságait megragadni kívánó elemzési kísérletek a művek közvetlenebb tapasztalatához segítik hozzá a befogadót. A művészettörténeti referenciák felkutatására fókuszáló analízis ehhez pusztán kiindulópontként szolgálhat.

2. A kortárs gesztusalapú festészet kontextualizálásához és közeli olvasatához egyrészt szükséges a műfaj jelenkori helyzetét alapvetően meghatározó mediális expanzió és az ahhoz kapcsolódó határátlépések feltérképezése, valamint a különböző újromantikus művészetelméleti és korérzületi tendenciák áttekintése. Az így kirajzolódó törekvések – a művészet varázssal való újbóli eltöltése és tudattalan régióinak feltárása – a piac logikájától távolabb, egyfajta biopoétikai szférában bontakoznak ki.

3. A festett felület és az animizmus összekapcsolása elméleti szempontból is megalapozott gondolat, mely elképzelést követve az ecsetvonások önálló entitásokként emelkednek ki a képek szövetéből. Az organikuság képzetét főszerepbe helyező festészeti szemléletmód történetileg is visszavezethető: inherens része a modern festészet mítoszának. A mindenkori alkotói folyamatban a masszaserű anyag formátlansága és a festészeti artikuláció egymásnak feszül, mely során a matéria önalakító képességére is fény derül, azaz nem pusztán alárendelt, passzív és néma anyagként működik.

4. A kortárs festészetben kitapintható szubjektivitás egy olyan jelenségként is értelmezhető, mely túlmutat az expresszivitás 20–21. századi hagyományán, valamint az antropocentrikus olvasatokon. Az anyag humanizálásaként, megszelídítéseként elképzelt festészet helyett az alkotói folyamatban születő entítások burjánzása mellett érvelek, melyek fikciós erejük által gazdagítják a művek jelentésrétegeit.

5. Az ecsetvonásokat az imitáció eszközeiként számontartó felfogástól a festészeti gesztust autonóm módon tematizáló alkotói eljárásokig ívelő történeti folyamat képek és hozzájuk kapcsolódó elméletek, illetve kritikák láncolatán keresztül bontakozott ki. A festészeti gesztus fokozatos felértékelődése az érzelmek romantika korabeli, 18–19. századi rehabilitációjával összefüggésben, továbbá az ecsetvonás 20–21. századi intellektuális kisajátítását, személyességének és spontaneitásának konceptuális eltérítését elemezve is vizsgálható. E történet segít feltárni a nyomhagyás ősi gesztusának kortárs rétegzettségét, mely egy sor asszociációt felölel: zsigeri hatással bír, de többek között mikrobiológiai hallucinációkat és a politikai hatalomtól való függetlenség képzetét is hordozhatja.

6. A festészeti gesztust kiemelt szerepbe helyező kortárs festészet gyökereit kutatva akár egészen a bravura – azaz a virtuóz foltfestészet – sajátos esztétikai nyelvezetet teremtő, barokk művészetelméletben gyökerező örökségéig is eljuthatunk. David Reed munkáiban ennek elevenné tétele hibrid módon – a festészettörténet későbbi korszakaihoz fűződő, nyomhagyással kapcsolatos tanulságaival szervesülve – történik.
7. David Reed munkái alkalmat adnak arra, hogy a festészet legalapvetőbb kérdéseivel találjuk szembe magunkat: színintenzitással, fluiditással, transzparenciával és vitalitással. A festészet intimitásával való közeli találkozások pedig egy „nem nyelvi alapú, testben lévő tudás”¹⁰ szintjére emelhetik a művészet átélését.

¹⁰ SCHOR, Mira: Course Proposal. In: MYERS, Terry R. (ed.): *Painting. Documents of Contemporary Art*. Whitechapel Gallery, London, 2011. 99.

Válogatott irodalomjegyzék

Önálló könyvek, tanulmánykötetek

BOIS, Yve-Alain – KRAUSS, Rosalind E.: *Formless: A User's Guide*. Zone Books, New York, 1997.

ELKINS, James: *What Painting Is. How to Think About Oil Painting, Using the Language of Alchemy*. Routledge, New York, London, 2005.

TITMARSH, Mark: *Expanded Painting. Ontological Aesthetics and the Essence of Colour*. Bloomsbury Academic, London, 2017.

Katalógusban megjelent írások

BITTERLI, Konrad: Gestures: The Basics of Painting. In: Uő. – KOST, Lynn – LUTZ, Andrea (eds.): *Frozen Gesture* (exh. cat.). Kunstmuseum Winterthur, Hirmer Verlag GmbH, München, 2019. 7–11.

Könyvfejezetek, tanulmánykötetben megjelent írások

GRAW, Isabelle: The Value of Painting: Notes on Unspecificity, Indexicality, and Highly Valuable Quasi-Persons. In: Uő. – BIRNBAUM, Daniel – HIRSCH, Nikolaus (eds.): *Thinking through Painting. Reflexivity and Agency Beyond the Canvas*. Sternberg Press, Potsdam, 2014. 45–57.

SCHOR, Mira: Course Proposal. In: MYERS, Terry R. (ed.): *Painting. Documents of Contemporary Art*. Whitechapel Gallery, London, 2011. 96–99.

SUTHOR, Nicola: Introduction. In: Uő.: *Bravura. Virtuosity and Ambition in Early Modern European Painting*. Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2021. 6–11.

Folyóiratban megjelent írások

VERMEULEN, Timotheus – AKKER, Robin van den: Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*. Vol. 2. 2010. 1–13.

VETŐ Orsolya Lia: Festészeti szövektan. A festészeti gesztus biológiája. *Új Művészet – Az absztrakció új lehetőségei* című elméleti melléklet. 2021. 6. szám. 6–11.

Internet

NOVOTNÝ, Michal: The Emo-Romantic Turn. *Mousse Magazine*. 2018.
<http://moussemagazine.it/emo-romantic-turn-michal-novotny-2018> (letöltés: 2023.03.31.)